

Makale Geliş | Received: 12.06.2020.
Makale Kabul | Accepted: 25.06.2020.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.752065

Engin GÖKÇÜR¹

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gumushane University, Faculty of Letter, Department of Turkish Language and Literature, Gumushane-TURKEY

ORCID: 0000-0002-8403-4763
engingokcur@gumushane.edu.tr

Türkmen Türkçesinde Metafor Yoluyla Oluşturulan Birleşik Adlar

Öz

Bir sözcük ya da kavramın ilgi ve benzetme neticesinde söz konusu anlamının dışında farklı bir anlam ifade edecek şekilde kullanılmasına metafor adı verilir. Metaforlar daha somut ve göreceli olarak yapılandırılmış bir alanla (hedef) daha soyut ve yapılandırılmamış bir alan (kaynak) arasındaki kavramsal eşleştirme süreci olarak nitelendirilebilir. 17. yüzyıla kadar yerleşik hayata geçemeyen Türkmen Türklerinin dil ürünlerinde göçebe yaşam tarzının izleri belirgin bir şekilde görülür. Türkmen Türkçesinde metaforla oluşturulan birleşik adlarda Türklerin yaşam tarzının, hayata bakış açılarının, kültürel değerlerinin yansıması görülür. Bu bağlamda insanoğlunun günlük yaşamında en çok kullandığı temel kavramlarla ilgili organ, renk ve sayı adlarının Türkmen Türkçesinde metafor yoluyla oluşturulan sözcüklerin çoğunluğunu oluşturduğu görülür. Halı, kilim, battaniye, giyim eşyaları, başörtüsü gibi el sanatlarına bağlı eşyaların ve nakışların adlandırılması benzetmeye dayalı metaforların kavramlaştırma ve somutlaştırma olanakları ile sağlanmıştır. Bunun yanında bitki, eşya, nesne, yer ve hayvan adlarının teşekkülünde yine metaforlaştırılan kavramların kullanıldığı görülür. İnsanların fiziksel ve karakter özelliklerinin de benzetme amacı güdülerek birtakım metaforlarla ifade edildiği görülür. Türkmen Türkçesinde metafor yoluyla oluşturulan birleşik adlar, birleşimi oluşturan unsurlarına göre üç başlık altında incelenmiştir. Birinci başlık altında birinci bileşeni metaforik kullanılan birleşik adlar; ikinci başlık altında ikinci bileşeni metaforik kullanılan birleşik adlar incelenmiştir. Üçüncü başlık altında ise her iki bileşeni metaforik kullanılan birleşik adlar ele alınmıştır. Bu gruptaki birleşik adlar kendi içerisinde 8 alt başlıkta incelenmiştir. Makaledeki veriler Türkmen Türkçesi üzerine oluşturulan sözlüklerden elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, Metafor, Birleşik Ad, Benzetme.

Compound Nouns Created via Metaphors in Turkmen Turkish

Abstract

Metaphor is the use of a word or concept in a way that expresses a different meaning other than its meaning as a result of the genitive or analogy. Metaphors can be described as a conceptual matching process between a more concrete and relatively structured area (target) and a more abstract and unstructured area (source). The traces of the nomadic lifestyle are evident in the language products of the Turkmen Turks, who did not live until the 17th century. Compound nouns created with metaphors in Turkmen Turkish reflect the life style of Turkish people, their perspectives and cultural values. In this context, it is seen that the names of organs, colours and numbers related to the basic concepts that human beings use most in their daily life constitute the majority of the words formed through metaphor in Turkmen Turkish. The naming of handicrafts and embroidery such as carpets, rugs, blankets, clothing, headscarves and embroidery are provided with the conceptualization and concretization possibilities of metaphors based on analogy. In addition, it is seen that the metaphorized concepts are used in the formation of plant, article, object, place and animal names. It is seen that the physical and character traits of people are expressed with some metaphors for the purpose of analogy. Compound nouns created through metaphor in Turkmen Turkish have been analysed under three headings according to their constituent elements. Compound nouns whose first component is used metaphorically under the first title; under the second title, the compound nouns whose second component is used metaphorically are examined. Under the third heading, the compound nouns whose both components are used metaphorically are discussed. Combined nouns in this group are examined under 8 subtitles. The data in the article has been obtained from dictionaries studied on Turkmen Turkish.

Keywords: Turkmen Turkish, Metaphor, Compound Noun, Analogy.

¹ Bu makale 7-9 Kasım 2019'da Gümüşhane Üniversitesinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan "Türkmen Türkçesinde Metafor Yoluyla Oluşturulan Birleşik Adlar" adlı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Giriş

Bir sözcüğün veya kavramın ilgi veya benzetme sonucu kabul edilen anlamının dışında başka anlam/anlamlara gelecek biçimde kullanmasına metafor adı verilir. Sözcük, Yunanca meta “öte” ve phoros “aktarma” sözcüklerinin birleşmesi neticesinde oluşmuştur. İlk olarak Antik Yunan felsefecilerinden Aristoteles’in eserlerinde kullandığı bu kavram kendisinden sonraki birçok felsefeci ve dilbilimciyi etkilemiştir. 18. yüzyılda Nietzsche metaforun salt dilsel bir varlık olmadığını, günlük yaşantımızda da sıklıkla karşılaştığımız bir süreç olduğunu belirtir (Johnson, 1981: 14). 20. yüzyılda Richards aslında düşüncenin metafor içerdiğini ve dildeki metaforların bundan dolayı kaynaklandığını belirtir (Richards, 1981: 51). Ricoeur, metafor üzerine yapılan çalışmaları sözbilimsel, anlambilimsel ve yorumbilimsel olarak sınıflandırmıştır. Ricoeur’a göre sözbilim metaforu bir süs ve ikna gereci olarak benimsemiştir. Aynı şekilde anlambilim de metaforu anlam aktarımı çerçevesinde ele almıştır. Yorumbilim ise metaforu gerçekliği yeniden betimleme gücü olan bir süreç olarak ele almıştır (Hiraga, 2005: 23-24).

1970’li yıllara gelindiğinde bilişsel dilbilim akımlarının ortaya çıkması ile birlikte metafor artık sözcük düzeyinin ötesinde bilişsel süreçler ve kavramsal alanlar düzeyinde ele alınır. 1979’da Reddy, metaforu kavramsal ve uzlaşım sal bir süreç olarak tanımlamıştır. Metaforu dil ve düşüncenin doğal bir parçası olarak belirtmiştir (Lakoff, 1993: 204). 1980’de Lakoff ve Johnson metaforun kavramsal bir süreç olduğunu, genellenebilir ve test edilebilir bir kavram olduğunu belirtmişlerdir. Lakoff ve Johnson’a göre metafor daha somut ve göreceli olarak daha yapılandırılmış bir alanla (hedef) daha soyut ve yapılandırılmamış bir alan (kaynak) arasındaki kavramsal eşleştirme sürecidir (Hiraga, 2005: 5).

Metaforlar soyut bir fenomen hakkında konuşmak ve düşünmek için bize olanak sağlayan temel idrak sürecidir. Metaforları kullanırken somut kaynağın yapısının haritasını deneyimlerimizin soyut nüfuz alanları üzerine çıkarırız. Bu yaklaşıma göre soyut muhakeme bizi çoğunlukla metaforik haritalamalarla yönlendirir (Erdem, 2003: 26). Metaforlarda en çok kullanılan temel kaynak deneyimlerdir (Luizova-Horeva 2016: 751). Deneyimler aynı zamanda bakış açısını da değiştirebilmektedir. Örneğin üzgün insanların başlarının eğik olması buna karşın mutlu olan kişilerin de başları dik gezmeleri çoğu kez deneyimlenmiştir. Bu tecrübeleri yaşayan kişi mutsuzluk kavramını metafor olarak düşmek, aşağı, ayak sözcükleriyle; mutluluk kavramını ise yukarı, dik, baş sözcükleriyle ifade edecektir.

Metaforlarda en belirgin özellik fiziksel benzerliklerdir. Bunun yanında içsel benzerliklere de atıfta bulunabilir.

İnceleme

Türkmen Türkçesinde metafor yoluyla oluşan birleşik sözcükler oldukça zengindir. Metafor yoluyla oluşan sözcükler çoğunlukla renk, bitki, hastalık, nesne, yemek... vb. adları teşkil eder. Bu makalede elde edilen örnekler Türkmen Türkçesi üzerine yapılan sözlüklerden derlenmiştir. Bu eserler “Kaynakça” bölümünde belirtilmiştir. Türkmen Türkçesinde metafor yoluyla oluşmuş sözcükler 3 kategoride incelenebilir:

1. Birinci Bileşeni Metaforik Olan Birleşik Sözcükler

Bu tür birleşik sözcüklerde birleşik sözcüğü oluşturan bileşenlerden ikinci sözcük anlamını korurken birinci bileşen metaforik anlam kazanmıştır: **akarbaaş** “el ve ayakta çıkan sulu yara”; **aşıgotu** “boz renkli yabancı ot”; **aaypalta** “ağaç kesmek, parçalamak amacıyla yapılan büyükçe balta”; **burunbaağ** “keçenin kenarlarına sağlamlaştırmak amacıyla işlenen ip”; **caamböörük** “derince dikilen nakışlı börk”; **çakırtiken** “dikenli bir bitki”; **demirtiken** “yumuşak yapraklı yere yayılan dikenli bir bitki ve bitkinin yuvarlaksı dikenli”; **dilhata** “zorunluluk gereği yazılan mektup”; **düyeguş** “devekuşu”; **eşeğarı** “büyük sarımsı-kızıl arı”; **garahassalık** “tifo”; **geçisakgal** “keçisakalı, çenede olan sakal”; **gılguyruk** “ince kuyruklu, küçük bir av kuşu”; **gırnakbaağ**

“bağlanması ve çözülmesi kolay olan bağ”; **gulakçöp** “deve semerindeki hatapları bağlayan iki parmak kalınlığındaki yassıca ağaç”; **guşdamak** “az yemek yiyen”; **guşkelle** “ahmak, yarım akıllı”; **itbaalık** “suda yüzüp duran kuyruklu kurbağa yavruları”; **itköleğe** “güneşin önüne gelen buluttan yere düşen gölge”; **körzehin** “yeteneksiz”; **moolatorğay** “çayır kuşu”; **yetiimoltañ** “ayakkabının altına vurulan yama”... gibi. Söz konusu örneklerde bileşikler oluşturulan **aay**, **eşek**, **düye**, **demir** sözcüklerinin metaforik anlam kazandığı görülür. Bu sözcükler benzetme amacıyla söz konusu birleşik sözcüklerde kullanılmış daha sonra metaforik anlamlar üstlenmişlerdir.

2. İkinci Bileşeni Metaforik Olan Birleşik Sözcükler

Bu gruptaki birleşik sözcüklerde ilk bileşen metaforik değildir. Tamlanan ya da sözdizimsel olarak baş öge olarak kabul edilen bileşen metaforiktir. **Aakbaş** “ak güllü, pamuk fidesi uzunluğunda bir bitki”; **aakgulak** “kavun ve karpuz bitkilerinin yaprakları üzerinde ak benekler şeklinde görülen hastalık”; **aakşekerek** “ak üzümün bir türü”; **alañnirt** < alañ + guurt “tarla sıçanı”; **aarakesme** “mola, tatil, dinlenme”; **aşgaazan** “mide”; **atbaşçı** “gelini almaya giden atlılar”; **atyatak** “tavla”; **ayakgaap** “ayakkabı”; **bääşöörüm** “gözenekli ve burulu bir tür nakış”; **buğdayreñk** “teni buğday renginde olan, esmer”; **cübükeser** “hırsız, cebe giren”; **dızçaanak** “incik kemiği ile kalça kemiğini birleştiren dizin üzerindeki yuvarlak kemik”; **dikbaş** “başı aşağı eğilmeyen kırk günlük yonca”; **dikilgazık** “dikili, dimdik”; **garabaş** “buğday arpa gibi ekinlerin başaklarında oluşan karartı hastalığı”; **garagaçak** “kara renkli bir yılan türü”; **gööksuvlı** “olgunlaştığında mavimsi görünen bir tür üzüm”; **gulaktoz** “kulağın arkasındaki çıkıntı”; **iirigöz** “iri gözlü elek”; **kelleçanak** “kafatasını oluşturan eklemsiz kemikler”; **kervenbaşı** “kervanbaşı”; **oocakbaşı** “ocak yanına dokunan küçükçe halı ya da döşek”; **saçuucu** “saçın ucuna takılan süs”; **saçyüzi** “saç örgülerinin arasından çıkarılan kaşlı ya da kaşsız gümüşten yapılan süs eşyası”; **yaanbaş** “uyluk kemiğinin kalça kemiğiyle birleştiği yan taraf”; **yeñsapı** “kadınların kıyafetlerinin, gömleklerinin ucuna iliştilen bir tür kumaş”.

3. Her İki Bileşeni de Metaforik Olan Birleşik Sözcükler

Bu tür birleşik sözcüklerde, birleşigi oluşturan her iki bileşen de kendi anlamının dışında kullanılır. Bundan dolayı bu tür birleşik sözcüklerde birleşik sözcük bütünsel olarak metaforik bir özellik taşır. Bu tür birleşik sözcüklerde sözcüğün ifade ettiği anlam ile birleşigi oluşturan sözcükler arasında doğrudan bir anlam ilişkisi yoktur. Her iki sözcük de benzetme ilgisi ile anlamını yitirmiş ve metaforik bir anlam üstlenmiştir. Türkmen Türkçesinde her iki bileşeni de metaforik anlam taşıyan birleşik sözcüklerin sayısı oldukça fazladır. Özellikle bitki, hayvan, eşya ve hastalık adları bu yolla oluşmuştur. Bu bağlamda Türkmen Türkçesinde her iki bileşeni metaforik anlam taşıyan birleşik adlar aşağıdaki alt başlıklar altında incelenmiştir:

3.1. Bitki Adları

Bu gruptaki birleşik adı teşkil eden unsurlar benzetme unsuruyla çoğunlukla hayvan adları ile uzuv adlarının birleşip kaynaşması neticesinde oluşmuştur: **atgulak** “uzun yassı yapraklı küçük çiçekli bir tür bitki”; **baalıkgöz** “kuşgözüne benzeyen ve çorak topraklarda yetişen gül veren kısa bir tür bitki”; **gelinbarmak** “bir tür üzüm, gelinparmağı”; **guşburun** “kuşburnu”; **guzgulak** “kuzukulağı”; **düyedaaban** “devetabanı bitkisi”; **garadendan** “çölde yetişen yassı yapraklı, kökü meyveli olan çok yıllık bir ot türü”; **gaazayak** “sulu yerlerde biten, yaprağı kaz ayağına benzeyen bir tür bitki”; **geçiğulak** “uzun yapraklı bir tür ot”; **gırnaksaç** “yaz aylarında yeşeren bir tür yabani ot”; **goñurbaş** “yeşermiş, tohumu olgunlaşmış kısa boylu yabani ot”; **gulanguyruk** “kumluk alanlarda yetişen yumuşakça yabani ot”; **guşdili** “ekinin içinde yeşeren ince yapraklı ot”; **guşgözi** “kuş gözüne benzetilen çiçekli, gri renkli bir yıllık ot”; **guzgulak** “yaz aylarında yetişen kuzu kulağına benzeyen dik yapraklı bir bitki”; **itburun** “yabani gül ve ilaç için kullanılan kızıl kökü”; **pişikdınak** “meyvesi dikenli bir ot, keditırnağı diken”; **pişikguyruk** “bir ot türü”; **sırgıguyruk** “dik dalları olan, ince yapraklı, sarı çiçek veren bir yıllık bitki”; **tekesakgal** “kumluk

arazide yetişen, uzun boylu, yumru köklü, çiçek açan çok yıllık bir bitki”; **terbaş** “yuvarlak iri üzüm”; **yaldırbaş** “yabani arpa”; **yılaandoodak** “bilek kadar kalın, yapraksız ak güllü, kumluk arazide yetişen bir bitki”.

Bitki adlarının diğer bir kısmı ise insan ya da hayvanlara ait kimi fiziksel ve davranış özellikleri ile ifade edilmiştir. Bu gruptaki bazı bitki adlarının teşekkülünde bitkinin dış görünümünün ve yeşerme özelliğinin birleştiği meydana getiren sözcüklere benzetildiği görülür: **aaksüyt** “mavi renkli çabuk olgunlaşan bir kavun türü”; **atyüvrük** “dışı ak, içi kızıl bir tür tozlu mantar”; **çopançökere** “dağ otlarının bir türü”; **çopantelpek** “papatya”; **çebişotaran** “kökleri püsküllü iri yapraklı otsul bitki”; **garupğaldıran** “erken yetişen küçük bir kavun türü”; **garıguz** “çabuk olgunlaşmayan kışlık bir kavun türü”; **günebakar** “ay çiçeği”; **iğdeyaprak** “bir tür kavun”; **itüzüm** “dut yaprağına benzeyen bir ot türü”; **kervengıran** “1. Cüpler gezegeni, 2. yemişene benzeyen yaz-kış çiçek veren zehirli bir bitki”; **kırkboğun** “ince dallı, çok boğumlu, kızılımsı bir tür yabani ot”; **kırkgünlük** “dilimlenmiş gibi görünen kokulu, küçük kavun”; **yırtıkyaprak** “bir üzüm türü”.

3.2. Eşya / Nesne Adları

Bu grupta eşya ve nesne adı teşkil eden birleşik adların bir kısmı insan ve hayvanlara ait kavramlarla organ adlarının birleşmesi neticesinde oluşmuştur: **atağzı** “bir şeyi tutmak için iki kulplu ağızlı araç”; **atgulak** “gelin götürülen eve verilen çifte mendil kumaş”; **garagaaş** “bir tür ipek başörtü”; **guşburun** “kuş gagasına benzeyen uzun saplı maşa”; **uşakgöz** “sık elek”; **yekedaaban** “kazık çakmak, taş ufaltmak amacıyla kullanılan bir tür çekiç”.

Bu gruptaki diğer birleşik adlar benzetme amacıyla diğer varlıkların özellikleri ile ifade edilmiştir: **çarğat** “başörtüsü”; **iñnebaağcık** “gemiye ya da başka nesnelere ilâştirilen metal”; **üçöten** “üç katlı iplikle dokunan kumaş”; **yelyırtan** “başörtüsü”; **yeñsapı** “kadınların kıyafetlerinin, gömleklerinin ucuna ilâştirilen bir tür kumaş”; **garabuğra** “esirin boynuna geçirilen ucu zincirli giysi”.

3.3. Nakış Adları

Türkmen Türkçesinde bazı nakış/el işi adları koyulurken insan ve hayvanlara ait kavramlardan faydalanılmıştır. Burada yapılandırılmış ve somut anlam ifade eden kavramlar çoğunlukla insan ve hayvanlara ait fiziksel özelliklerdir. Daha soyut olan ve yapılandırılması gereken nakış adlarının teşekkülünde insan, hayvan ve bitkilerin bu belirgin fiziksel özelliklerinden istifade edilmiştir: **aalacağuzı** “halıya işlenen iki tarafı çıkıntılı üç köşeli nakış”; **boğazbossaan** “ortası kareli, kenarları koçboynuzu desenli olan kilim deseni”; **çemçegööl** “halı, çuval türü eşyaların kenarlarına işlenen göl deseni”; **doñuzburun** “halılara işlenen bir tür nakış”; **düeyboyun** “gömleğin yakasına işlenen nakış”; **erikgöl** “erik ağacının çiçeğine benzetilerek yapılan nakış”; **goçbuynuz** “koçboynuzuna benzetilip keçeye işlenen burgulu nakış”; **guşuzı** “kuş ayağının izine benzetilen nakış”; **guşdırnak** “kuş tırnağına benzetilen bir tür nakış”; **içyaanağız** “1. yerde çizilen çizgi ile oynanan çocuk oyunu, 2. bir tür nakış”; **okgözi** “halı ve el işlerine işlenen bir tür nakış”; **orakdiş** “orağın dışına benzetilen bir tür nakış”; **saarıgulak** “kadın giyimlerinde içi dört parçaya bölünen araları ufak nakışlı olan yuvarlak nakış”; **saarıçıyan** “halı kenarlarına işlenen nakış”; **saarıgaanat** “halı üzerine işlenen kanat desenli nakış”; **sekizğaynak** “halıya, yün çoraba işlenen bir nakış türü”; **üçgiyak** “başörtüsüne işlenen aşağı ucu eğri bir tür nakış”; **taaziğuyruk** “halı, keçe işlenen bir tür nakış”.

Bazı birleşik adların ortaya çıkışında, insanî eylemler ve yöreye ait gelenekler etkin rol oynamaktadır: **gülyaydı** “kilim, battaniye türü eşyalara işlenen bir tür nakış”; **oğulboldı** “çocuğu olan evin duvarlarındaki halı ve çuvallara ak pamuktan yapılan çeşitli çiçek süsleri”.

3.4. Mekân / Yer Adları

Bu grupta yer belirten ve birleşği oluşturan sözcükler, insan ya da hayvanların fiziksel özelliklerinden istifade edilerek oluşturulmuştur: **doñuzgöz** “hayvanları korumak amacıyla kazılan çukur”; **öküzgöz** “gece vakti çıkan birbirine benzeyen iki yıldız”.

Bu gruptaki diğer sözcüklerde birleşği teşkil eden sözcüklerin bir tabiat olayına ya da insanlarla ilgili bir gerçeğe/ duruma benzetilerek oluşturulduğu görülür: **garayatak** “küçükbaş hayvanların kışın ve güzün kaldıkları yer, ağıl”; **aşgaazan** “mide”; **gündüşmez** “atın toynağının sırt taraflarındaki oyuk yer”; **ömrüzaaya** “erken doğup erken yok olan yıldız, venüs, Zühre”; **öñaldı** “baraj”.

3.5. Hastalık Adları

Bu grupta birleşği teşkil eden sözcükler çoğunlukla insan ya da hayvanlarla ilgili kavramların fiziksel ya da davranışsal özelliğine benzetilerek teşkil edilmiştir: **aaybaşı** “ay hali, adet”; **dokuzdonlı** “çibana benzeyen bir tür yara”; **doñuzburun** “atın toynağının üst taraflarında çıkan yara”; **dööşdüşme** “devenin çöküp bir daha doğrulamaması hastalığı”; **garağuş** “epilepsi hastalığı”; **ittirsek** “göz kapağının kirpikli yerinden beliren şişkinlik”.

3.6. Hayvan Adları

Bu gruptaki birleşik sözcüklerin bir kısmı organ, nesne adlarının hayvan adları ile birlikte benzetme ilğisi güdülerek farklı bir hayvan adı teşkil etmesi ile oluşmuştur. Diğer sözcüklerde olduğu gibi birleşği oluşturan her sözcük anlam boşalmasına uğrar. Anlam boşalması neticesinde birleşip kaynaşan iki sözcük birlikte farklı bir hayvan adı teşkil eder: **eşekyassık** “çok ayaklı, yassı, kül renginde bir böcek”; **öküzgöz** “gece vakti çıkan birbirine benzeyen iki yıldız”; **kersengöti** “mayıs böceğine benzeyen bir haşere türü”; **ördekburun** “burnu ördek burnuna benzeyen suda ve karada yaşayan bir tür hayvan”; **kepcebaş** “zehirli bir yılan türü”; **toklutay** “gri-kahverengi tüyleri olan hızlı koşan fakat koşamayan büyükçe kuş”; **yedigöz** “yılan gibi uzun, benekli bir balık türü”; **yilaanbaş** “görünüşü yılan kafasına benzeyen tatlı su solucanı”.

Kimi birleşik sözcüklerde birleşği oluşturan sözcüklerden biri canlılara ait bir hareketi diğeri ise somut bir varlığı teşkil eder. Bu sözcükler birleşerek ilk aşamada hayvanın fiziksel ya da davranışsal bir özelliğini belirtir. Bu kavramlar zamanla anlam boşalmasına uğrayarak hayvanın adı haline gelir: **daaşdeşen** “ağaçkakan”; **göögebakar** “uzun boyunlu gökyüzüne bakan kuş”; **günegarğaan** “bir tür kertenkele”; **günegarğaar** “bir tür kertenkele”.

Kimi birleşik adlarda birleşği teşkil eden sözcükler farklı anlam ilişkileri ile bir araya gelir. Bu sözcükler benzetme ilğisiyle hayvan adları teşkil eder: **dazzarkel** “kelaynak”; **gündiizköör** “gece uçan bir tür yırtıcı kuş”; **hudaayadı** “uzun ince gövdeli, uzun ayaklı çekirge görünüşlü böcek”.

3.7. İnsanın Fiziksel Özelliklerini Belirten Birleşik Adlar

Bu grupta birleşği oluşturan farklı kavramlara ilişkin sözcükler benzetme amacı güdülerek insanların fiziksel özelliklerini belirten adlar teşkil eder: **ikigat** “hamile”; **saçuzın** “sinir”; **sakgalsapı** “şakaklardan sarkan saç”; **yerbiti** “çok küçük, küçücük (kişi, insan)”.

3.8. İnsanın Kişilik/Karakter Özelliklerini Belirten Birleşik Adlar

Bu grupta somut ve göreceli olarak daha yapılandırılmış kimi sözcüklerin soyut ve yapılandırılmamış bir alan olan insanların davranışsal özelliklerini yansıtmak amacıyla bir araya gelip kaynaşması neticesinde oluşmuştur. Birleşği teşkil eden bu sözcükler çoğunlukla somut anlamlıdır. Bu sözcükler daha göreceli ve soyut olan insan davranışlarını ifade etmek için birleşip kaynaşma neticesinde insanın kişilik özelliklerini belirten birleşiklere dönüşmüştür: **aakmañız** “tecrübesiz, toy”; **arkadaağ** “arkadaş, dost”; **boynıyoğın** “üşengeç, tembel”; **caanıyanğın** “hoşnutsuz, dargın”; **diligisğa** “mahcup, minnettar”; **gaanıgızğın** “öfkeli, öfkelenmiş”;

garaçomak “iki kişinin arasını bozan kişi, arabozucu”; **gövnüyaarım** “hayattan şikâyetçi”; **gövnecaay** “makul, mantıklı”; **gözbaağçy** “hileci, göz boyayan”; **gözüğara** “yardıma muhtaç”; **içigara** “kıskanç”; **içiyangynly** “öfkeli, kızgın”; **ikigepli** “yalancı”; **ikigövünli** “kararsız”; **ikiyüzli** “ikiyüzlü”; **ikuuçly** “muğlak, belli olmayan”; **sovukgaanly** “1. rahat, pervasız, 2. soğukkanlı”; **yüzüğara** “suçlu”.

Kimi birleşik sözcüklerde birleşigi oluşturan sözcüklerden biri canlılara ait bir hareketi diğeri ise değişik kavramları karşılayan sözcüklerden oluşmuştur. Bu sözcükler birleşerek ilk aşamada bireyin davranışsal bir özelliğini belirtir. Bu kavramlar zamanla anlam boşalmasına uğrar ve birleşigi oluşturan sözcüklerin bağımsız anlamlarının dışında insanın karakter özelliğini belirten adlar teşkil eder: **caankööyer** “vefaly, candan bağly”; **dikdüşdi** “inatçy”; **garasöymez** “ürkek, çekingen”; **gözçykynç** “aykırı, kurallara uymayan”; **içgysğynç** “hüzünlü”; **içyakğyç** “öfkeli, dokunan”; **misgiinsokar** “sinsi”; **moollaçar** “din eğitimi az alan kişy”; **yaanbermez** “her türlü sıkıntının üstesinden gelen”.

Sonuç

Metafor, bir sözcük ya da kavramın ilgi veya benzetme neticesinde kendi anlamının dışında farklı bir anlam ifade edecek şekilde kullanılmasıdır. Metaforlar daha somut ve göreceli olarak daha yapılandırılmış bir alanla (hedef) daha soyut ve yapılandırılmamış bir alan (kaynak) arasındaki kavramsal eşleştirme süreci olarak nitelendirilebilir. Metaforlar soyut bir fenomen hakkında konuşmak ve düşünmek için yararlandığımız temel idrak sürecidir. Bu bağlamda metafor soyut kavram ve olguları somut anlam taşıyan sözcüklerle temellendirme/ ilişkilendirme yöntemi olarak da algılanabilir. Metaforları kullanırken somut kaynağın yapısının haritasını deneyimlerimizin soyut nüfuz alanları üzerine çıkarırız. Bu yaklaşıma göre soyut yargılama gücü bizi çoğunlukla metaforik haritalamalara yönlendirir.

Bir sözcüğün anlamı diğeri sözcüklerle kurduğu ilişkiler örgüsü ile şekillenir. Bilginin kavramsallaştırılması ve metaforun kavramı yeniden şekillendirme gücü çevremizde gördüğümüz varlıkları yeni ve farklı bir bakış açısıyla görmemizi, kavramları değerlendirmemizi sağlar. Diğeri Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de metaforlarla oluşturulan sözcüklerde Türklerin yaşam tarzının, hayatı bakış açılarının belirgin izleri görülür. Uzunca bir süre yerleşik hayata geçememenin ve göçebe yaşam tarzının etkilerini söz dağarcığında görmek mümkündür. Çevresinde gördüğü nesnelere, olay ve olguları, durumları belirtmek, kavramsallaştırmak ve adlandırmak için ontolojik ve epidemik yönden ilişki kurduğu kavram ve nesnelere dile getirme ihtiyacı metafora dayalı söz varlığının oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda diğeri dünya dillerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de insan yaşamında önemli bir yer teşkil eden sözcüklerin “organ, renk ve sayı adları” metafora dayalı söz varlığının teşekkülünde kullanılan başlıca unsurlar olduğu görülür. Halı, kilim, battaniye, giyim eşyaları, başörtüsü gibi el sanatlarına bağly ürünlerde yapılan işlerin, nakışların adlandırılmasında metaforların kavramlaştırma gücünden mümkün olduğunca istifade edilmiştir. Bunun yanında bitki, eşya, nesne, yer ve hayvan adlarının teşekkülünde yine metaforlaştırılan kavramların kullanıldığı görülür. Metafor yoluyla oluşturulan sözcükler Türkmen Türkçesinde söz varlığını zenginleştiren unsurların başında gelmektedir.

Kaynakça

ATANIYAZOW, S. (2004). *Türkmen Diliniň Sözköki Sözlügi*, Aşgabat: Türkmenistanıň Milli Medeniyyet “Miras” Merkezi, Türkmenistanıň Prezidentiniň Yanındaki Türkmenistanıň Merkezi Aziya ve Gündoęar Halklarının Medeni Mirası Döwlet İnstitutu.

BAUER, Laurie (1989). *English Word-Formation*, Cambridge: Cambridge University Press.

BAUER, Laurie (2004). *A Glossary of Morphology*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

ERDEM, Melek (2003). *Türkmen Türkçesinde Metaforlar*, Ankara: Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi.

HİRAGA, Masako K. (2005). *Metaphor and Iconicity: A Cognitive Approach to Analyzing Texts*, New York: Palgrave Mcmillan.

JOHNSON, Mark (1981). *Philosophical Perspectives on Metaphor*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

KIYASOVA, G. GELDİMİRADOV, A. ve H. DURDIYEV (2016). *Türkmen Dilinin Düşündürüşli Sözlüğü*, Cilt I-II, Aşgabat: Türkmenistanın Ilımlar Akademiyası Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı.

LAKOFF, George (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor*, haz. A. Ortony, Metaphor and Thought, Cambridge University Press içinde.

LİEBER, Rochelle & ŞTEKAUER, Pavol. (2011). *The Oxford Handbook of Compounding*, Oxford: Oxford University Press.

LUIZOVA-HOREVA, Tsveta (2016). “Metaphor in The Semantics”, *Linguistics*, 6(4): 751-753.

RİCHARDS, Ivor Armstrong (1981). *The Philosophy of Rhetoric*, haz. M. Johnson, Philosophical Perspectives on Metaphor, Minneapolis: University of Minneapolis Press içinde.

RİCOEUR, Paul (1977). *The Rule of Metaphor: Musti-Disciplinary Studies in the Creation of Meaning in Language*, Toronto: University of Toronto Press.

TEKİN, Talat, ÖLMEZ, Mehmet, CEYLAN, Emine, ÖLMEZ, Zühal ve Süer EKER (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Kitapçılık.

Türkmen Dilinin Sözlüğü (2010). Cilt I-II., Aşgabat: Türkmenistanın Ilımlar Akademiyası Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı.